

פסח מצה ומרור

משנה מסכת פסחים פרק י"ד

... ולפי דעתו של בן אביו מלמדו, מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה:

משנה מסכת פסחים פרק י"ה

רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור, פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים, מצה על שום שנגאלו אבותינו במצרים, מרור על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים

משנה ראשונה מסכת פאה פרק א

ומיהו קשה אמאי לא חשיב סיפור יציאת מצרים בליל פסח שהמאריך ה"ז משובח כמ"ש הרמב"ם רפ"ז מהל' חמץ. וי"ל משום דיש לו שיעור למטה כל שלא אמר שלשה דברים פסח מצה ומרור לא יצא. ואע"ג דכל הני דחשיב איכא מ"ד דיש להן שיעור למטה ופאה נמי כמ"ש הר"ב. הני יש להן שיעור מדרבנן ומדאורייתא למטה נמי אין להן שיעור אבל שלשה דברים יצא בהן מדאורייתא.

רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ז

הלכה ד: וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבו ליחודו, וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו, ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו, והוא שידרוש מ"ארמי אובד אבי" עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משובח.

הלכה ה: כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל חמשה עשר לא יצא ידי חובתו ואלו הן. פסח מצה ומרור, פסח על שם שפסח המקום ב"ה על בתי אבותינו במצרים שנאמר "ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו'", מרורים על שם "שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים", מצה על שם שנגאלו, ודברים האלו כולן הן הנקראין הגדה.

מלחמת ה' מסכת ברכות דף ב עמוד ב

... ושנינו כיוצא בה כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ולא שיהא צריך לחזור ולאכול פסח מצה ומרור

מהרש"א חידושי אגדות מסכת פסחים דף קטז עמוד ב

כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח מצה ומרור פסח על שום מה כו" לא מצינו בשאר מצות דבעיא שיאמר בהן על שם מה דסגי להו בברכה על המצה אבל טעם הענין הוא מפורש ברפ"ק דזבחים דכל הזבחים שנזבחו שלא לשמן כשרין חוץ מן הפסח וחטאת דפסולין שלא לשמן וטעם הענין מפורש שם דלפי פגמם ורחקם מן הקדושה בעי טפי קירוב לקדושה דהיינו זביחה לשמה וע"כ אר"ג דגם אכילת הבעלים יהיה מפורש לשמה לקרב אל הקדושה וז"ש פסח על שם שפסח הקב"ה כו' שכבר היו ישראל במצרים תחת ממשלת קליפות הטומאה לעבוד ע"ז שם כמ"ש איש שקוצי עיניו השליכו ובזביחת הפסח ומאכילת הצאן שהיא תועבת מצרים באו לקרב אל השכינה וכן מייתי ליה מ"ואמרתם זבח פסח" דמשמע ליה באכילת פסח מיירי דהזביחה כבר מפורש בה לשמה דכתיב (וזבחתם) זבח פסח לה' כדאמרינן התם ואמר דגם במרור בעי שיאמר ע"ש מה דהיינו נמי בשיעבוד מצרים הקשה תחת ממשלת הטומאה ובעי לזה זכירה בפה דכתיב וזכרת כי עבד גו' ויפדך ה' וגו' מצינו זכירה בפה כמו זכור את אשר עשה לך וגו' וזכור את יום השבת וגו' דהיינו שיזכור בפה שרחקך מן הטומאה לקרבך אל השכינה ומרור שהוא חזרת תחלתו רך וסופו קשה מורה על זה כמפורש רפ"ב דבכורות גבי שאמרו חזרת שבמקומנו ס' רבוא קליפות כו' ע"ש וכן לענין אכילת מצה כתיב ז' ימים תאכל עליו מצות גו' למען תזכור את יום

צאתך וגו' דהיינו שתזכור שרחקך מן הטומאה שהוא כח שאור שבעיסה לקרבך אל הקדושה באכילת מצה כאכילת כהן במנחות לקרב אל הקדושה כמ"ש בזה לעיל גבי מצה ע"ש מה כו'. כמפורש שם:
שולחן ערוך תע"ג:

{הגה: ויאמרו בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או יפרש להם הענין וכן עשה ר"י מלונדרי כל ההגדה בלשון לע"ז, כדי שיבינו הנשים והקטנים. (כל בו ומהרי"ל).}

שולחן ערוך אורח חיים תע"ג:
וכשמתחיל עבדים היינו לפרעה, מחזיר הקערה שבה המצות לפניו וקורא כל ההגדה

חיי אדם חלק ב-ג כלל קל (מגיד)

והנכון כמו שנוהגין היראים לפרש ההגדה בלשון אשכנז או בלשון שמבינים, שהרי גם נשים חייבות בכל המצוות ובאמירת הגדה. ולכן חיוב שגם המשרתת תשב אצל השולחן ותשמע כל הגדה. ואם צריכה לצאת לחוץ לבשל, על כל פנים מחויבת לשמוע הקידוש, ולכשיגיע לר' גמליאל אומר כל שלא כו', תכנוס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב', שהרי מי שלא אמר ג' דברים הללו, לא יצא. ונוהגין שגם קוראין אותם שתשמע העשר מכות שהביא על המצרים, כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקדוש ברוך הוא בשביל ישראל.

משנה ברורה אורח חיים תע"ג:

(סד) וכשיגיע לר"ג אומר כל שלא אמר וכו' תכנוס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב' שהרי מי שלא אמר ג' דברים הללו לא יצא. ונוהגין שגם קוראין אותן שתשמע סדר עשרה מכות שהביא הקב"ה על מצרים כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקב"ה בשביל ישראל [ח"א]:

שו"ת בנין ציון סימן ל

ונלענ"ד דלזה בא ר"ג ומפרש ב' דברים האחד שהמועט להיות יוצא הוא לפרש טעמי פסח מצה ומרור כדדרשין מוהגדת לבנך וגו' בעבור זה עשה ד' לי בעבור זה לא נאמר אלא בשמראה על פסח מצה ומרור וגם מפורשים טעמים של ג' דברים הללו בג' פסוקים שצותה התורה לספר לבנים טעם פסח בפסוק ואמרתם זבח פסח הוא וטעם מצה בפסוק ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו וגו' שהוא שלא הספיק בצקם להחמיץ וטעם מרור בפסוק ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ועוד שנית נשמע מדברי ר"ג שאפילו ספר כל הלילה מיציאת מצרים ולא פירש טעמים הללו לא יצא י"ח סיפור י"מ, ולכן נסמכו דברי ר"ג במתניתן אחר מתחיל בגנות ומסיים בשבח וכו' להודיענו שגם זה מדבר מענין מצות הגדה ופי' זה נכון לענ"ד

יסוד ושורה העבודה שער התשיעי. שער הצאן

וכשימנה האדם העשר מכות דם צפרדע כנים כו' יסביר ויבינם לבני ביתו גודל הכאב ומכתה של כל מכה ומכה כידוע ע"פ הגמרא הקדושה ומדרשים

חיי אדם חלק ב-ג (הלכות שבת ומועדים) כלל קל:יא

כל אחד מישראל מחויב מן התורה לספר יציאת מצרים, בליל ראשון מדאורייתא ובליל ב' מדרבנן, והיא מצוה נוספת על כל שאר לילות, שהרי בכל לילה חייב להזכיר יציאת מצרים. אבל בלילה זה, חייב לספר המעשה, וכמו שנסדר בהגדה. ולכן אמר ר"ג כל שלא אמר ג' דברים אלו רצה לומר הטעם של ג' דברים אלו שהם פסח מצה ומרור, לא יצא. ואם אין בידו הגדה, יאמר בחומש פרשיות של יציאת מצרים.

• שמות פרשת בא פרק יב

(כה) והיה כי תבאו אל הארץ אשר יתן יקוק לכם כאשר דבר ושמרתם את העבדה הזאת: (כו) והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבדה הזאת לכם: (כז) ואמרתם זבח פסח הוא ליקוק אשר פסח על בתי בני

יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתִינּוֹ הִצִּיל וַיִּקְדֵּם הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ: (כח) וַיִּלְכּוּ וַיַּעֲשׂוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְקֹנֵק אֶת מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן כִּן עָשׂוּ:

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת פסחים פרק י'

בן רשע מהו אומר [שם יב כו] "מה העבודה הזאת לכם" מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה. מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו [שם יג ח] "בעבור זה עשה ה' לי" לי עשה לאותו האיש לא עשה. אילו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם.

תורה תמימה שמות שם

ויקד העם וישתחוו – ללמדך שכל מי ששומע הנסים שעשה הקב"ה לישראל במצרים צריך לשבח

חזקוני שם

ויקד העם וישתחוו – זו קבלת מצוה שקבלו עליהם לעשות כל האמור למעלה. שכן דרך כל מי שמקבל לעשות את אשר יצווה מרכין צוארו ונראה בהשתחואתו שקבל עליו המצוה.

ספורנו שמות י"ב:כ"ז

זבח פסח הוא – זה הזבח נעשה בשביל הפסיחה שהיתה עתידה להעשות בחצי הלילה של אחריו, ומפני שאין זבח בלילה הוצרך לעשותו בזה הזמן הנמשך אחר הלילה של אחריו בענין הקרבנות. והוצרך כל אחד להקריב. כי הנס נעשה לכל יחיד בפני עצמו ולא לצבור בכלל.

• שמות פרשת בא פרק יב

(לט) וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוּצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגֹת מִצּוֹת כִּי לֹא חִמֵּץ כִּי גֵרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יִכְלוּ לְהִתְמַהֵּמָה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם:

רמב"ן שם

(לט) וטעם ויאפו את הבצק - שאפו אותו מצות מפני המצוה שנצטוו שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת ונכרתה. ואמר כי גורשו ממצרים, לומר שאפו אותו בדרך בעבור כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה לאפות אותו בעיר ולשאת אותו אפוי מצות, ועל כן נשאו אותו בצק ומשארותם צורות בשמלותם על שכמם, ומהרו ואפו אותו טרם יחמץ בדרך או בסכות, כשבאו שם לשעה קלה כדברי רבותינו (מכילתא כאן):

העמק דבר שם

ולא יכלו להתמהמה. הוא מיותר, אלא בא ללמד שגם המה מצד עצמם לא יכלו להתמהמה, וזהו חפזן דישראל שהיה בבוקר, ואז לא היה חפזן למצרים כמש"כ לעיל י"א בהר"ד, אלא ישראל נחפזו שיראו שלא יהא נודע למצרים שאין דעתם לחזור. והיינו דתניא במכילתא כי גרשו ממצרים שומע אני מאליהם ת"ל ולא יכלו להתמהמה, והוא פלא, ונראה שהוא טה"ד וצ"ל שומע אני שלא מאליהם, פי' שרק ממצרים נתגרשו ולא מאליהם, פי' מצד עצמם, ת"ל ולא יכלו להתמהמה וכמש"כ,

• שמות פרשת שמות פרק א

(יד) וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיִּיהֶם בְּעַבְדָּה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבִלְבָנִים וּבְכָל עַבְדָּה בַשָּׂדֶה אֶת כָּל עַבְדֹתֶם אֲשֶׁר עָבְדוּ בְּהֶם בְּפָרָה:

תורה תמימה שם

וימררו את חייהם – תנא ר' חייא בשם ר' הושעיא, [למה אוכלין חזרת בפסח, לומר לך] מה חזרת תחלתה מתוק וסופה מר, כך עשו המצרים לאבותינו במצרים, בתחלה אמר פרעה ליוסף במיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך (פ' ויגש) ולבסוף וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים. (ירושלמי פסחים פ"ב ה"ה)

נצי"ב שס

וימררו את חייהם וגו' – אחר שהחלו להשתעבד בגדולי וחשובי הערך באיזו עבודה, הוסיפו עוד למרר חייהם בעבודות נמבזות וקשות, כמו "בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה", שהם עבודת האיכרים ולא נעשו כלל ע"י גדולי הערך.